

24.14x27.49	1	62	עמוד	הארץ - גלריה	11/08/2023	87168466-6
ת ספרימבחר מכתבים רשימות ורישומים - מאת ברוננו שול - 25910						

עיון

עפרי אילני

היו לי ייסורי מצפון של ממש על שאני שוב אשם בהפסקת ההתכתבות בינינו; "עקב שתיקתך אני מתחיל לחשוב שאולי אתה כועס עליי"; "היום תקפו אותי ייסורי מצפון קשים כשחשבתי על מכתבי אלייך"; "סבלתי ייסורי מצפון וכעסתי על עצמי שגרמתי לך להתרחק"; "המצפון מייסר אותי שלא כתבתי לך כל הזמן הזה"; "את בוודאי כועסת עליי על שתיקתי ועל שבביקורי האחרון בוורשה לא ביקרתי אצלך"; "איני יודע להצדיק מדוע התמהמהתי"; "אני מלא חרטה וסלידה כלפי עצמי על שהשארתי אותך זמן רב כל כך ללא תשובה"; "אני חושש שגבתי רתי מגוימה בערכי"; "אכן נראה לי ששכחת אותי"; "חשבתי שהתאכזבת ממני"; "סלחי לי שגרמתי לך דאגה בשל שתיקתי"; "סליחה מקרב לב על האווירה הזאת שנוצרה סביבי".

הציטוטים שהובאו כאן הם מבחר חלקי אך מייצג של שורות פתיחה ממכתביו של ברוננו שולץ, אולי הסופר הפולני החשוב ביותר במאה ה-20. הם מדגישים קו אישי של שולץ, שמתבלט בקיצור המכתבים והרשימות שלו; שהופיע באחרונה בתרגום עברי. שיעור ניכר מהמכתבים, שרובם נשלחו לכה נשים שאינן היה מצוי בקשרי ידידות, נפתחים במחווה של התנצלות. מצטרף לכך עיסוק נרחב בכעיות בריאות מסוגים שונים.

אנו מחליפים בינינו תחלואים נסתרים המציקים לנו, ציין בשבועות רצון בפני הסופר טדאוש ברוה, ובמכתב אחר כתב: "זה לא יפה להתלונן כל הזמן, זה לא גברי, אבל עליי לומר שמשוה בתוכי התקלקל". אני נוטה להסתייג מהסריאטיפיים השטחיים על העדה הפולנית שהשתרשו בישראל, אך למקרא הדברים קשה שלא לחשוב: איוו פולניות. רגשות נזיריים של איך אונים ושל אשמה תופסים מקום דומיננטי במערך הנפשי של שולץ, וכך גם ברצון לזעזע באמצעות גיטות מפורות לב ביטול עצמי.

שולץ ייחס חשיבות לדימוי שהופיע בחלום שחלם בהיותו בן 7. "חלמתי שאני גי בעיר: לילה, חושך, ובעורת סכין אני כורת את הפין שלי, חופר גומה באדמה וקובר אותו שם", הוא נזכר במכתב שכ' תב ב-1932, בהיותו בן 40. הדימוי החשוף ועתיר הסמליות הזו, שאותו שלף מערפי"לי הילדות, הטרים בעיניו את גורלו. הכונה אינה רק למעשה הסירוס העצמי אלא גם לחרטה הנוראה שבאה בעקבותיו: "אני מתעשת ומבין את הוועוה, את נוראות החטא שחטאתי. אני נמצא כמו מחוץ לזמן, נוכח הנצח שלא יהיה בעבורי אלא מודעות נוראית של אשמה, של תחושת אובדן שאין לו כפרה לנצח נצחים".

הסנטימנט הזה נוסף על מכתביו של שולץ צמיגיות ודחיסות, שבגללן פתעם הפוגה בקריאה כדי לא להיתקן, אך כמו אצל פרנץ קפקא – מלנצל דגול אחר – התנתבלות מעידה לעתים קרובות דווקא על הכרה גבוהה בערך עצמו. כל זה היה יכול להיראות מניפוליטיבי, אבל אישיותו של שולץ היא בכל זאת שובת לב עד מאוד. כי אין לשכוח שהאפולוגטיות מתחלפת לא פעם בפתיחות כנה ויפה, עם משפטי פתיחה כמו: "אני זקוק לחבה. דרושה לי קרבה של אדם כלבבי".

"העיר המכושפת II", ציור של ברוננו שולץ מתחילת שנות ה-20. צילום: POL / BT / Alamy Stock Photo

בסימן שיעון החול

התנצלויות אינסופיות, בעיות בריאות וחלומות על סירוס עצמי תופסים חלק ניכר ממכתביו של ברוננו שולץ. אבל הקורא בן זמננו אינו יכול לקרוא אותם בלי לחשוב על קצו הטרגי של הסופר שנרצח בשואה

מבחינתנו הקוראים, החזיונות של שולץ בדבר גורלו מעלים בהכרח שאלה נוספת. כל כתיבה על יצירתו של שולץ, ועוד יותר מכך על חייו, מעמידה בפני הכותב אתגה כמו כל אדם כמעט, שולץ לא ידע איך חייו עתידים להסתיים. ועם זאת, אנחנו יודעים. הסיפור מוכר: לאחר הפלישה הנאצית לעיר, דרוהוביץ, היה שולץ מעין בן חסות של מפקד הגסטפו בגטו, פליקס לנדאו. אחרי כמה חודשים הסתכסך לנדאו עם נאצי אחר, קארל גינתה. ב-19 בנובמבר 1942 ראה גינתה את שולץ ברחוב וירה בו. אחר כך אמר ללנדאו: "הרגתי את היהודי שלך". כך, בשרירותיות ואכזריות בלתי נתפשת, הסתיימו חייו של הסופר הגדול. מעשה הוועוה הזה אינו יכול כמעט שלא להטיל צל ארוך על הקריאה שצירתו של שולץ: הוא הופך אותו שלא בטובתו לדמות "שואתית" וגם מצייר אותו כמעין קדוש. אפשר לנסות לא לחשוב על זה, אבל זה בלתי אפשרי. וזה עוד פחות אפשרי כשקוראים את קובץ המכתבים שלפנינו בלוויית ההערות הביוגרפיות על האנשים שאיתם התכתב או שאיתם היה בקשר – רובם אנשי עט יהודים שפעלו בפור לין בין שתי מלחמות העולם. הנה כמה דוגמאות: רומנה הלפרן, חורבת ספרות, נורתה על ידי הגסטפו; אנה פלוצק, ציירת, נרצחה עם כל משפחתה על ידי המשטרה האוקראינית בעיר; ויליאן רמברג, מנהל בית ספר, נרצח על ידי הנאצים בלבוב; ולדיסלב וויסטובסקי, איש תיאטרון, נספה במחנה גוטינאמה; ארתור זצ'צה, משורר צעיר, נספה בדרוהוביץ; מנשה ואפרים וידנבוטל, ציירים תאומים, נספו במחנה העבודה פלוסנבורג; יאקוב וייסמן, פסנתרן, נורה בן 28 על ידי שוטר אוקראיני; נתן שפיגל, צייר, נספה בטרבלניקה. במצטבר, קובץ המכתבים הזה הופך למעין פרופיל קבוצתי של קורבנות רצח; קבוצת אנשים שחייכם נקטעו בנסיבות מבעיתות.

ועם זאת, שולץ לא ידע שכך הוא ייזכר. הוא בכלל לא היה אדם פוליטי. אף שהאל המקראי מגיח פה ושם בהופעת אורח, וכך גם "העידן הגאונני" של ימי התנ"ך, הוא שאלת האנטישמיות הגורל היהודי לא עניינה אותו כל כך. כמו אמנים רבים, הוא היה עסוק בעיקר בעצמו וביצירתו. הוא דבק במרוכזות העצמית הזאת גם כשהתנאים הפוליטיים באירופה הלכו והידרדרו. "ידיד הטבע ותופעותיו האלמנטריות", כינה שולץ את עצמו באחד המכתבים. סיפוריו מעלים חזיונות

הזייתיים של עופות אקוטיים הנוחתים בחדר הכביסה המאובק, דמיונים ביתיים הברורים יצורים בעלי רגל אחת וחנניות קיבו מון שבהן נמכרים שלדגים מיובשים וביצים של חרקים אקוטיים. באחת הרשימות הכי לולות בספר הוא מציג את הפרויקט האמנו-תיקיומי שלו: מיתולוגיצייה של המציאות. הפילוסוף יעקב גולומב, שמת בחודש שעבר, חיבר אחרית דבר לספר שמשרטטת את שרשי הפילוסופיים של שולץ. על פי גולומב, אחד ממקורות ההשפעה העיקריים על הסופר היה דווקא פרידריך ניטשה – הפילוסוף החביב על הנאצים.

לאורך מאות עמודי הקובץ, שולץ מתייחס רק פעם אחת למציאות הפוליטית. במרץ 1938, אחרי האנשלוס של אוסטריה, הוא כתב לידידתו רומנה הלפרן ביחס לאירועים: "זה מייאש אותי מאוד. ברגעים מסוימים הייתי קרוב לייאוש מוחלט, כמו לפני קטסטרופה מיידיה". אבל מכאן הוא פונה מיד לתאר את האביב היפה ואת תסכולו הארוטי.

כשמדובר בסופר גאונני כמו שולץ, מורגישת גם תחושה עזה של חמצנה. שולץ פירסם בחייו מעט מאוד – שני קובצי סיפורים. ניכר שהיה יכול להשאיר אחריו יצירות נוספות, ואולי שלמות עוד יותר, אילו היה חי עוד כמה עשורים ולא נרצח בגיל 50 (כתב היד של הרומן שלו, "המשיח", אבד במלחמה ולא פורסם). אבל את כל זה שולץ עצמו לא ידע ולא יכול היה לחוות. אף שהכיר בעיך רך עצמו, הוא גם לא ידע שיוכה להכרה רבה כל כך אחרי מותו. הפער בין הסיפור שכתבנו שולץ חי ובין הסיפור שסופר עליו אחרי מותו הוא מה שהופך את הקריאה בספר למערערת. הקריאה במכתבים כופה על הקוראים תודעה כפולה: מצד אחד, אנחנו נטמעים בתוך עולמו הספציפי של הסופר הנזירי מדרוהוביץ, עם טרדותיו ושאיפותיו הגדולות והקטנות; ומצד שני, השעון המתקתק מתפקד כניבור משני. רוב המכתבים נכתבו בשנות ה-30 ותחילת שנות ה-40, וככל שמתחלפים התאריכים גובר המתח. כמו גיבור בטרגדיה, שולץ לא ידע את כל זה; ועם זאת, הזמן האוויל מעסיק באינטנסיביות רבה גם את שולץ עצמו. יותר מכל דבר אחר, משאת הנפש של שולץ היתה לקבל שבתון. הוא עבד כמורה לציור ולנגרות בבית ספר, ושנא ללמד. בגלל העבר הזה הוואת הוא גם היה תקוע בעירו הפרובינציאלית, שגרמה לו תחושת מחנק (או מלחוחי: "מוות משמעותי, מלחוחי, מלחוחי, מלחוחי" הוא השתוקק להיחלץ מדרוהוביץ אבל חשש לאבד את המשורה הממשלתית המבטיחה פנסיה. בכמה וכמה מכתבים הוא מבטא תחינה לחופשה משמעותית, שבה יוכל להתפנות לכתיבה. היתה לו בעיה נפוצה בקרב סופרים: כדי להתרכז בכתיבה הוא היה צריך להיות פנוי לגמרי מכל טרדה אחרת. "איני יכול להתקיים משאריות שמישהו הותיר (באותן מלים משתמשים גם אוהבים קנאים)", הסבירה "כשעליי להכין שיעור ליום המחרת, לקנות חומרים במחסן העצים, כל אותו אחר הצהריים והערב אבודים לגבני. אני מוותר על שאר היום מן בגאווה אצילית. הכל או לא כלום – זה המוטו שלי. וכיוון שכל יום בבית הספר נטמא בצורה כזאת, אני חי בפרשיות נאה – ואיני כותב". עוד כתב שולץ: "אני מגיע למסקנה שאת האשמה לפירון הדל שלי יש לייחס להיעדר משמעות או טכניקה של החיים, לחוסר יכולת לאי רגן לעצמי את היום". הוא הגיש בקשה לחופשה ארוכה אבל זו נקבתה, לדבריו, במרתפים העמוקים של המיניסטריון.

אם כן, לא הנאצים הטרידו את שולץ, אלא חוסר הניצול של הזמן "באחד הימים האלה הערורתי מן השינה בעתה ובייאוש עמוק שהנה החיים חולפים, ואני אוצר מהם דבר", הוא כתב לחברתו, והמליץ: "החליטו מהר ותחיי כי זה הגדול באסמיות הגורל היהודי". מבחינת האדם הכותב או היוצר, אם יש לקח שאפשר לחלץ מהקריאה במכתביו, הרי הוא שצריך לנצל כל רגע פנוי. או באופן כללי יותר: לחיות, לא להפקיר אף רגע. אף פעם אי אפשר לדעת מתי הפשיסטים יגיעו. ■

מבחר מכתבים, רשימות ורישומים

ברוננו שולץ

תרגמה מפולנית: מרים בורנשטיין, עורך מדעי: יעקב גולומב. עריכה: בני מור. הוצאת מאגנס, 278 עמודים, 98 שקלים